

uslovima, a ekonomski odnosi su se prebacili na komercijalnu osnovu uz davanje zajmova pod povoljnim uslovima. Sa političke strane, kako ističe Igrutinović, nestala su goruća pitanja, a postojala je obostrana želja i interes za saradnjom, čega su najbolji dokaz bile posete Ričarda Niksona Jugoslaviji 1970. i Josipa Broza Tita 1971.

U zaključnim razmatranjima Igrutinović je sumirao čitavo istraživanje, ali i istakao neke osobenosti privrednih odnosa Jugoslavije i SAD kroz čitav posmatrani period. Robna razmena, a posebno jugoslovenski izvoz je postepeno rastao zbog, mada američko tržište nikada nije postalo jedan od glavnih korisnika jugoslovenskih proizvoda. Jugoslovenska vlast je nastojala da izvoz iskoristi kako bi došla do dolarskih sredstava kojima bi regulisala platni bilans. Na kraju iznosi i jako dobar zaključak da je u vreme ukidanja klasične pomoći Jugoslavija ostvarila takav stepen razvoja da joj ugrožena egzistencija više ne bude tema u odnosima ni sa jednim blokom ili vanblokovskim zemljama, čemu su značajno doprineli upravo ekonomski odnosi sa SAD.

Imajući u vidu sve izrečeno, slobodno se može reći da je istraživanjem dr Milana Igrutinovića učinjen značajan iskorak u razumevanju ekonomske istorije socijalističke Jugoslavije i u produbljivanju našeg razumevanja jugoslovensko-američkih odnosa tokom Hladnog rata.

Ilija Kukobat

Marko Parezanović, *HIBRIDNI RAT: OD DOKTRINE DO PRAKSE*, drugo izdanje, Beograd, Pečat, 2026, 278.

Početkom decembra 2025. godine, uz veliko iznenađenje ovdašnje javnosti objavljena je smena šefa Operative Bezbednosno-informativne agencije Marka Parezanovića. U prethodnim godinama on je prepoznat u javnosti kao ključni čovek srpske Službe, neka vrsta „alfe i omega“ aktivnosti vezanih za dnevnu politiku, ali i događaje u regionu.

Parezanović nije samo (bio) rukovodilac ključnog sektora BIA i čovek koji je stasao u Službi prolazeći mnoge ključne dužnosti načelnika centara i uprava BIA, već je poznat u javnosti i kao profesor i predavač na nekoliko katedri u domenu predmeta državne bezbednosti i drugih srodnih tema.

Otkud Marko Parezanović u prikazima časopisa „Istorija 20. veka“, sa knjigom o hibridnom ratu, zapitaće se pojedini čitaoci. Reč je o zapraženom delu, za koje se nadamo da će privući

pažnju javnosti koja je može čitati na više načina. Naslov ove studije *Hibridni rat, od doktrine do prakse* smešta je na prvi pogled u drugačiju literaturu koja nije istoriografija. Međutim, zašto ovim prikazom ukazujemo na nju?

Reč je o knjizi koja govori o aktuelnom pojmu u današnjici – hibridnom ratu i uopšte hibridnom odnosima u domenu unutrašnje politike, diplomatije i međunarodnih odnosa, a takođe i o elementima koji učestvuju na promenu civilizacijskih i društvenih odnosa u današnjici. Međutim, šta je svrstava u „istoričarsko“ interesovanje? To je okolnost da je Marko Parezanović pisao ovaj rukopis odmah posle smene sa mesta šefa operative BIA, da je pisao u dahu, i da je u njoj ostavio mnoge autobiografske sentence, važne za razumevanje aktuelnih događaja i najbliže savremene istorije Srbije.

Ostavimo hibridni rat i hibridno doba za sada po strani. Ukazujemo da pažljivom čitaocu autorove lične opservacije i iskustva ne mogu da ne promaknu u ovoj studiji. I smatramo da je to u suštini najveća vrednost ove studije. Parezanović nije pisao svoju autobiografiju, međutim on je u studiju o hibridnom ratu uneo značajan deo svoje prakse i iskustva iz rada u Službi. I to smatramo najvrednijim doprinosom ove knjige, mimo onih objašnjenja i definicija koje se tiču pojma hibridni rat i hibridno delovanje, a u čijem vremenu sada živimo.

Autor sam ističe da je knjigu pisao bez pozivanja na izvore, bez dodavanja tabela, ilustracija ili bibliografija. To je verovatno njena najveća vrednost. Kao što je to činio Markus Volf, jedan od čelnika istočnonemačke službe u svojoj knjizi *Čovek bez lica*, tako je i Marko Parezanović u dahu progovorio o naslovljenoj temi, kao što rekosmo, u najvećem delu na bazi svojih ličnih iskustava i potkrepljujući primerima iz svoje prakse. Naravno on to ne ističe, ali pažljivom čitaocu je jasno kako nastaje i šta znači ova knjiga.

Otvarajuće poglavlje „Umesto uvoda“ ima elemente autobiografskog karaktera i pravi je rukopisni biser čoveka koji je rukovodio ozbiljnim sistemima i našao se političkom odlukom van njih. Po senzibilitetu koji se uočava u ovom poglavlju ono može da se meri sa pojedinim memoarskim delima, odnosno njihovim uvodima, kakvi su *Život čoveka na Balkanu* Stanislava Krakova ili *Meta* Vuka Draškovića. U njemu Marko Parezanović upečatljivim rečima navodi da je imao tu profesionalnu i životnu sreću i nesreću da bude sa obe strane hibridnog „fronta“. Kao čovek van dotadašnje funkcije, on se pita o lojalnosti saradnika i prijatelja koju naziva „upit-

nom kategorijom“ i zaključuje „najčešće dok postoji moć, a kada moć oslabi ili nestane, uglavnom nestaje i lojalnost. Retki su primeri koji potvrđuju suprotno.“ Kao i da moć, a sa njima i prijatelji dolaze i odlaze kao što plima naiđe, odu i vraćaju se „kao da se ništa nije dogodilo“.

Takođe, Marko Parezanović objašnjava da ne samo da živimo u vremenu hibridnog rata, hibridnog delovanja država, službi, nevladinih organizacija i sličnih nedržavnih aktera, već i u vremenu hibridnih odnosa među ljudima. Hibridno se komunicira, prijateljstava je sve manje, porodične vrednosti su poljuljane. Otuda on ukazuje da je duboko svestan „da ova knjiga neće izmeniti gotovo ništa“ i da će pojave hibridnog ratovanja i sukoba postajati sve veće, ali da je njegova ambicija da ovu aktuelnu temu približi čitateljstvu.

Konačno, svoje uvodno poglavlje završava jednim neobičnim pledoajeom svojim neprijateljima – nimalo sarkastično, jer su oni uticali na njegov podstrek da istraje i da „mnoge loše stvari kod sebe korigujem“. Ističe da su ga u delovima karijere neprijatelji čak i promovisali na više dužnosti. Ukazujući da ga je praksa naučila da su prijateljstvo i mera u životu i karijeri ipak najvažniji, a da je sujeta „omiljeni ljudski greh“.

Svakako ove upečatljive reči možemo da prenesemo u realnost odnosa u aktuelnoj srpskoj tajnoj službi, jer su izrečene sa višegodišnjim iskustvom funkcionisanja u takvim odnosima. O tome govori i jedno od poslednjih poglavlja u kome Parezanović problematizuje personalnu, kadrovsku, problematiku (ne navodeći da je reč o Službi) u kojem ukazuje na loša kadrovska rešenja, koja gotovo uvek vode do daljih loših kadrovskih rešenja na nižim nivoima organizacije. Upečatljivo (možda čak autobiografski) zvuče reči „Samo slabi i nesigurni rukovodioci biraju mediokritete za svoje saradnike, od kojih ne očekuju samo bespogovornu poslušnost, već i bezgranično podaništvo, beskičmenjaštvo, kupovinu poklona i svakodnevno laskanje.“ Sve to vodi u degradaciju i dekadenciju rada institucije (Službe) koja se kreće od zloupotreba svih vrsta do pada obrazovanja i zainteresovanosti za posao kod pojedinaca.

U ovom prikazu nećemo se previše upuštati u razmatranja osobina hibridnog rata i hibridnih odnosa u današnjici. Ipak, ukazaćemo na pojedine autorove definicije: „Hibridni rat je savremeni oblik vođenja sukoba kombinovanom upotrebom konvencionalnih i nekonvencionalnih sredstava, kako bi se postigli planirani politički ciljevi i ostvarila strateška prednost nad protivnikom.“ Iz ove definicije čitalac može dalje da prati druge osobine hibridnog delovanja koje Parezanović nudi.

Nećemo se previše zadržavati na opisima i definicijama hibridnog rata u knjizi Marka Parezanovića. To prepuštamo čitaocima iz bezbednog sektora.

Moguće da će poglavlje koje govori o „obojevim revolucijama“ privući najviše pažnje, a možda i kritike. Međutim, smatramo da čitalac ne sme da bude zaveden tom problematikom, koju inače Marko Parezanović detaljno objašnjava. Ovde skrećemo na podataka kojim ilustruje događaje u Srbiji od kraja 2024, ukazujući da je Služba identifikovala „prave inspiratore i organizatore“ protesta – aktere iz inostranstva i dve domaće nevladine organizacije. Takođe, i ilustraciju primera biološkog rata – kao hibridnog dejstva: kada su 2001. godine federalni organi Sjedinjenih Država tražili i dobili od nadležnih organa SR Jugoslavije „autohtone sojeve i izolirane“ opasnih bakterija izazivače endemskih pojava (bolesti), a koji su bili uzročnici atipičnih epidemija u periodu 1994. do 1999. godine na srpskom etničkom prostoru.

Ovde ćemo ukazati na pojedinosti kojima Parezanović objašnjava srpsku unutrašnju i regionalnu politiku na početku 21. veka. To je već istorija, i otud ova knjiga među istoriografskim radovima koje prikazujemo u „Istoriji XX veka“.

Pretpostavljamo da će običnog čitaoca najviše zaintrigirati oni delovi knjige koji govore o primerima hibridnog delovanja u domenu aktivnosti političkih partija: njihovom stvaranju, ciljevima, prikrivenim strukturama koje stoje iza njih, legalnom i nelegalnom načinu finansiranja, skrivenim agentima i drugim elementima – sve do razaranja i sklanjanja sa političke scene. Kada čitalac pročita ovo poglavlje, mnoge od pojava na aktuelnoj političkoj sceni u Srbiji postaju jasnije. Međutim, Parezanović se zalaže za postojanje adekvatne opozicije kao kontrolnog mehanizma u odnosu na vlast, koju će vlast da „neguje“ i ako je nema „stvorioće je“.

Mimo definicija i tumačenja hibridnog rata i delovanja, uočava se autorov stav o delovanju države (Srbije) i njene službe (u ovom slučaju BIA) u regionu. Ovde je posebno istaknuta analiza litija u promeni vlasti u Crnoj Gori. Potom, kao primer uspešnog delovanja Službe i dekonspiracija „non-pejpera“ koji se pojavio na okupiranom Kosovu i Metohiji 2023. godine, oko navodnih planova Beograda prema južnoj pokrajini.

Potpuno se slažemo i iz našeg ličnog iskustva rada sa vojno-obaveštajnom službom da državno rukovodstvo mora da daje „strateški okvir i glavni cilj“, a da specijalizovane tajne službe shodno tome određuju resurse, nivo angažovanja i druge

elemente profesionalnog rada. Pa i u domenu hibridnog delovanja.

Privlače pažnju autorovi stavovi da „država koja nije spremna da zaštiti svoju braću i sestre, i van svojih nominalnih granica – pokreće pitanje svoje uloge, čak i smisla postojanja“. Takođe, i da zaštita nacionalnih interesa i vrednosti u zemlji i inostranstvu predstavlja vrhunski patriotizam, kome treba da streme politička rukovodstva država sa integritetom i suverenitetom.“ Potom da „nijedan narod i nijedna država ne smeju da odustanu od ambicija da ostvare stratešku prednost i međunarodnim i regionalnim odnosima, pa makar te prednosti bile i manjeg obima i karaktera. Narod i država koji se isključivo fokusiraju na svoju administrativno omeđenu teritoriju nemaju izgleda za povoljnu budućnost i za ozbiljniju društvenu perspektivu.“

Posebno poglavlje ove studije čini deo koji objašnjava pojam „srpski svet“. Parezanović ga definiše kao „anti-hibridni model društvenog organizovanja.“ On ističe da je pojava ovog termina izazvala različita nerazumevanja. Ipak, ideja srpskog sveta je, kako kaže, opravdana kulturološka i civilizacijska ideja. Ciljevi „srpskog sveta“ su „pravedni, neugrožavajući i odbrambeni“ i nije namenjen za destabilizaciju regiona i suvereniteta drugih država. Parezanović veruje u ostvarljivost „srpskog sveta“ ističući viziju samoodbrane, sopstvenih vrlina i kvaliteta života kao osnove takve konstrukcije.

Nije ni čudo da su posle smene Marka Parezanovića mnogi na prostoru bivše SFR Jugoslavije odahnuli. U Podgorici, Zagrebu ili Sarajevu. Ali, mi možemo samo da iskažemo zabrinutost. Jer su sitni politički interesi na unutrašnjem planu, onemogućili potrebnu inicijativu Srbije (pa tako i BIA) na regionalnom planu. Smatramo da je ovo adekvatan opis njegovog prethodnog delovanja u hibridnim dejstvima naše države: „Hibridne operacije uvek vodi rukovodilac sa autoritetom, po mogućstvu najbolji poznavalac ove problematike sa bogatim teorijskim i praktičnim znanjem. Upravo on diktira karakter, intenzitet i dinamiku hibridnih napada.“

Generalno, autor ostavlja tešku i možda beznadnu sliku hibridnog sveta u kome živimo: dominaciju interneta odnosno društvenih mreža u informisanju, površnost i banalnost koje utiču na intelektualno oblikovanje najmlađih generacija. Kao i pojava psihički nestabilnih ličnosti koje promovišu svoje stavove na društvenim mrežama, utiču na javno mnjenje i samopromociju, bez obzira na svoju „psihičku koroziju“, elemente džender ideologije i antikulture koje uzimaju

maha u evropsko-atlantskoj civilizaciji. Potom, sajber napade, upotrebu različitih dronova, migrantskih najezdi, atentata, radio-elektronskih dejstava, pa sve do ukidanja obaveznog vojnog roka za mladiće koji od njih proizvode nesposobne hibridne generacije, a sa čime se i mi u potpunosti slažemo. Posebno ističe kao najveću opasnost za čovečanstvo „uparivanje“ veštačke inteligencije sa hibridnim ratovanjem. Uvođenjem veštačke inteligencije u aktuelnu društvenu stvarnost pređen je opasan „rubikon“ posle koga više nema povratka na staro. Parezanović smatra da će hibridni ratovi i delovanja definitivno obeležiti budućnost čovečanstva.

Ipak, knjigu završava ukazivanjem da je srpski narod bio uvek sklon da ne prihvata pokornost, poslušnost i zavisnost od velikih sila, i uz veliku cenu postoji na svoj autohton i herojski način ne želeći da ima ulogu bilo čijih sluga.

Knjiga *Hibridni rat* Marka Parezanovića je ključ za razumevanje pojedinih događaja u Srbiji u protekle dve decenije, zato što autor ilustrujući svoje teze poseže za primerima iz lične prakse: odnose i aktivnosti u regionu, promenu vlasti u Crnoj Gori, odnosno metodologiju rada sa opozicionim političkim strankama. Posebno, objašnjenje pojmova „obojena revolucija“ i „srpski svet“, za koje duboko verujemo da su od njega potekli i ukorenili se u političkom govoru pojedinaca na vlasti.

Možemo slobodno da protumačimo da sa njegovim komentarima, mnoge političke i društvene okolnosti postaju jasnije, i da se istorija Srbije na početku 21. veka ne može pisati bez Parezanovićevih primera ili opservacija koje u mnogo slučajeva objašnjavaju metodologiju rada Službe u odnosu na unutrašnju politiku i regionalnu scenu.

Završićemo ovaj prikaz sa zaključnom rečenicom iz uvoda knjige Marka Parezanovića: „koliko sam ispravno razmišljao i radio, prosudiće se jednog dana kada se sve završi“.

Bojan Dimitrijević

Никола Мијатов, ЈАПАНСКЕ БОРИЛАЧКЕ ВЕШТИНЕ У СРБИЈИ 1911–2011, Београд, Институт за савремену историју, 2025, 287.

Meka moć velikih svetskih sila neretko je predmet analize istorijskih istraživanja. Njena intrigantna priroda, koju nije uvek lako naučno i merljivo ispratiti uprkos vrlo očiglednim rezultatima delovanja, privlačila je, i privlači i danas, veliki broj kako istoričara, tako i eksperata drugih